

ANKSTYVO ROMŲ VAIKŲ PASITRAUKIMO IŠ ŠVIETIMO SISTEMOS PREVENCIJA: ŠVIETIMO IR SOCIALINĖS POLITIKOS SĄVEIKA

VITA PETRUŠAUSKAITĖ

ETNINIŲ TYRIMŲ INSTITUTAS, LIETUVOS SOCIALINIŲ TYRIMŲ CENTRAS

Naudojant kiekybinės apklausos, dvejų metų etnografinio tyrimo vienoje iš Vilniaus mokyklų ir Kirtimų gyvenvietėje bei kokybinių interviu duomenis, straipsnyje analizuojamas romų vaikų įsitraukimas į ugdymo procesą ir pasitraukimas iš jo. Nors kalbant apie romų vaikų mokymąsi neretai pabrėžiama, kad ankstyvą vaikų iškritimą iš mokyklų nulemia kultūriniai romų bendruomenės bruožai, tyrimo rezultatai rodo, jog svarbu atsižvelgti į sunkumus, su kuriais vaikai susiduria mokykloje, ir į visų vaiko teisę į išsilavinimą turinčių užtikrinti veikėjų (tėvų, mokyklos darbuotojų, VTAT specialistų, socialinių darbuotojų ir kt.) bendradarbiavimo svarbą ugdant vaiką. Straipsnyje aptariamos romų vaikų ankstyvo pasitraukimo iš mokyklos priežastys, ypatingą dėmesį skiriant tėvų, švietimo sistemos darbuotojų ir socialines paslaugas teikiančių įstaigų darbuotojų vaidmeniui šiame procese.

ĮVADAS

Pastarąjį dešimtmetį Lietuvos gyventojų išsilavinimo lygis sparčiai augo: palyginti su 2001 m. surašymo duomenimis, pusantrą karto padaugėjo gyventojų, turinčių aukštąjį išsilavinimą, trečdaliu sumažėjo tik pradinį išsilavinimą turinčių gyventojų (Statistikos departamentas, 2013a). Nors pastebima teigiamų pokyčių, išryškėja ir nerimą keliančių ženklų – viešojoje erdvėje vis dažniau imama pabrėžti nesimokančių ir mokyklos nelankančių vaikų problema, vaikų sugrąžinimo į mokyklas sistemos neveiksmingumas. Moksleivių apskaitos sistemos netikslumai

neleidžia tiksliai įvertinti ankstyvo pasitraukimo iš ugdymo sistemos masto Lietuvoje: šiuo metu sudėtinga įvertinti privalomojo ugdymo amžiaus (7–16 metų) vaikų lankomumą, o informacija apie vyresnių nei 16 metų vaikų pasitraukimą iš ugdymo sistemos iš viso nerenkama (Gečienė, Čiupailaitė, 2006). Pažymėtina, kad ekonominės krizės laikotarpiu didėjant ekonominiams skirtumams tarp atskirų socialinių grupių, labiau ima skirtis ir moksleivių galimybės pasiekti panašių mokymosi rezultatų, ugdytis įvairių tipų mokyklose (pvz., gimnazijose, aukštosiose mokyklose), plėtoti savo gebėjimus papildomai ugdantis, o mažinant švietimui skiriamas biudžeto lėšas, valstybės institucijų galimybės kompensuoti egzistuojančius skirtumus taip pat mažėja.

Tyrimų, analizuojančių įvairių socialinių grupių galimybių dalyvauti Lietuvos švietimo sistemoje skirtumus, nėra daug: atskiruose leidiniuose nagrinėtos berniukų ir mergaičių lygios galimybės dalyvauti švietimo sistemoje (LR švietimo ir mokslo ministerija, 2009), aptartos negalia turinčių studentų galimybės mokytis Lietuvos aukštosiose mokyklose (Lietuvos studentų sąjunga, 2008), tačiau tokia statistika nėra renkama nuolat, nerenkami ir neanalizuojami duomenys apie įvairių tautybių, kalbų, socialinės padėties vaikų akademinis pasiekimus. Įvairių etninių grupių narių išsilavinimo skirtumus galima įvertinti tik pasitelkiant surašymų duomenis: 2011 m. surašymo duomenimis, mažiausiai pagrindinio išsilavinimo neįgijusių asmenų priklausė ukrainiečių, žydų ir rusų etninėms grupėms (apie 10 proc.), daugiausiai – romų etninei grupei (52 proc.). Lietuvių ir lenkų etninėse grupėse šis rodiklis buvo panašus ir siekė 17 proc. (Statistikos departamentas, 2013a). Palyginti su 2001 m. surašymo duomenimis, lietuvių ir lenkų etninėse grupėse žmonių, neįgijusių pagrindinio išsilavinimo, per dešimt metų sumažėjo apie 10 proc., romų grupėje – tik 4 proc. Šių duomenų kol kas nebuvo galimybių patikrinti įvedant papildomus – ypač tėvų socialinės-ekonominės padėties, išsilavinimo – rodiklius, kurie leistų atskleisti sąveikinį socialinės nelygybės raiškos pobūdį ir įgalintų tiksliau įvertinti etniškumo dimensijos svarbą vaikų pasiekimų rodikliams. Vis dėlto turimi duomenys atskleidžia problemišką romų etninės grupės padėtį švietimo sistemoje: tarp šios etninės grupės narių yra daugiausiai asmenų, neįgijusių pagrindinio išsilavinimo, o pastarąjį dešimtmetį Lietuvoje stebimas spartus išsilavinimo lygio augimas romų etninėje grupėje buvo daug lėtesnis.

Svarbu pabrėžti ir teigiamus pokyčius: nuo 2000 m. romų vaikai yra labiau įsitraukę į Lietuvos švietimo sistemą. 2000–2008 m. ugdymo įstaigas lankė 500–600 romų moksleivių (1997 m. – tik 276, iš jų 275 – pradinės mokyklas) (Etninių tyrimų centras, 2008). Palyginti su 2001 m. surašymo duomenimis, 2011 m. tarp romų kelis kartus sumažėjo neraštingų ir pradinės mokyklos nebaigusių asmenų (nuo 26 iki 10 proc.), padaugėjo pradinį išsilavinimą turinčių žmonių (nuo 31 iki 42 proc.). Daugiau atsirado ir pagrindinį išsilavinimą turinčių asmenų (nuo 15 iki 29 proc.). Teigiamam pokyčiui didelės įtakos turėjo jauniausių (10–19 m.) romų išsilavinimas: palyginti su 2001 m. duomenimis, neraštingumas (nebaigtas pradinis išsilavinimas) šioje amžiaus grupėje mažėjo 36 proc. (2001 m. – 47 proc., 2011 m. – 11 proc.), daugiau asmenų įgijo pagrindinį išsilavinimą (atitinkamai 7 ir 26 proc.) (Statistikos departamentas, 2002, 2013a). Šie duomenys rodo, kad daugiau romų vaikų pradeda lankyti mokyklą laiku ir kartu su bendraamžiais įgyja pradinį ir pagrindinį išsilavinimą. Vis dėlto ankstyvas romų iškritimas iš mokyklos išlieka aktuali problema: pagrindinio ar vidurinio išsilavinimo įgijimas vis dar išlieka problemiškas, o įvairiose savivaldybėse romų vaikai į švietimo sistemą įsitraukia netolygiai (žr. Petrušauskaitė, 2012). Šiame straipsnyje, remiantis autorės atliktų tyrimų duomenimis, siekiama aptarti romų vaikų ankstyvo pasitraukimo iš mokyklos priežastis, ypatingą dėmesį skiriant tėvų, švietimo sistemos darbuotojų ir socialines paslaugas teikiančių įstaigų darbuotojų bendradarbiavimo svarbai šiame procese.

ŠVIETIMO IR SOCIALINĖS POLITIKOS SĄVEIKA

Lietuvos teisiniuose dokumentuose mokyklos nelankymas apibrėžiamas remiantis tik dviem kriterijais: amžiumi ir praleistų pamokų skaičiumi. Mokyklos lankymas apskaitomas tik privalomojo ugdymo laikotarpiu (nuo 7 iki 16 metų), vaikas į nesimokančių ir mokyklos nelankančių mokinių registrą įtraukiamas dviem atvejais: kaip nesimokantis mokinys, kai yra neįregistruotas Mokinių registre (t. y. kai nėra įrašytas nė vienos mokyklos, vykdančios pradinio, pagrindinio, vidurinio ugdymo ir profesinio mokymo programas, sąrašuose), ir kaip mokyklos nelankantis mokinys, kai per mėnesį be pateisinamos priežasties neatvykdamas į mokyklą praleidžia daugiau kaip pusę pamokų ar ugdymui skirtų valandų (LR Vyriausybė, 1997/2012). Pareiga užtikrinti vaiko teisės į

mokslą įgyvendinimą dalijasi tėvai ir valstybė. Valstybė, neperžengdama tėvų atsakomybės ribų, prisideda prie vaikus auginančių šeimų rėmimo, teikdama socialinę paramą ir prižiūradama tėvų pareigų vykdymą. Vaikui nelankant mokyklos, tėvams yra numatytos sankcijos¹ už tėvų valdžios nepanaudojimą ar panaudojimą priešingai vaiko interesams. Tėvų atsakomybė už netinkamą pareigų, susijusių su vaiko teisės į mokslą įgyvendinimu, vykdymą yra aiškiai reglamentuota², tačiau kai kuriais atvejais nepakankamai aiškiai apibrėžta įstatymų taikymo ir valstybinių institucijų bendradarbiavimo tvarka. Itin sudėtingas tarpžinybinių atsakomybių klausimas yra mokyklos nelankymo atvejai, kurių priežastis – socialinės problemos šeimoje. Nors, kaip pažymi vaiko teisių apsaugos kontrolierė, „tėvų negalima pateisinti jokiais atvejais, jei tėvai neužtikrina vaikų pareigos mokytis iki 16 metų vykdymo, išskyrus tuos atvejus, kai tėvai to negali padaryti dėl ypatingų aplinkybių (sunkios ligos ir pan.)“ (LR vaiko teisių apsaugos kontrolierius, 2010, p. 3), esama sankcijų sistema ne visuomet veiksminga, ypač tais atvejais, kai tėvai dėl socialinių įgūdžių stokos nemoka ar negali užtikrinti vaiko teisių įgyvendinimo.

Šiuo metu pagrindinis darbo krūvis užtikrinant vaiko teisę į mokslą tenka mokyklai ir joje dirbančiam socialiniam pedagogui, taip pat mokykloje veikiančiai vaiko gerovės komisijai (LR švietimo ir mokslo ministerija, 2004, 2011). Mokinui nelankant mokyklos, darbo su šeima ir vaiku planą sudaro mokyklos vaiko gerovės komisija, numatydama būdus teikti švietimo pagalbą ir už tai atsakingus asmenis. Nepavykus išspręsti problemos, apie mokyklos nelankantį mokinį mokykla turi pranešti nesimokančių ir mokyklos nelankančių mokinių apskaitą prižiūrinčiam savivaldybės švietimo skyriaus specialistui, teritoriją aptarnaujančiam nepilnamečių reikalų inspektoriui, o užfiksavus vaiko teisių pažeidimų – ir Vaiko teisių apsaugos tarnybai. Tėvams dėl socialinių įgūdžių stokos nemokant ar negalint tinkamai prižiūrėti vaikų, numatytos sankcijos už tėvų valdžios nepanaudojimą ar panaudojimą

¹ Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas, 181 str.: „Tėvų valdžios nepanaudojimas arba panaudojimas priešingai vaiko interesams – užtraukia įspėjimą tėvams. Tokia pat veika, padaryta tėvų, baustų administracine nuobauda už šio straipsnio pirmojoje dalyje numatytą pažeidimą, – užtraukia baudą tėvams iki keturių šimtų litų.“

² Žr. LR vaiko teisių kontrolierius, 2010, p. 4–6.

priešingai vaiko interesams ne visuomet padeda sugrąžinti vaikus į mokyklą. Tokiai šeimai neretai reikalinga ir socialinė pagalba, socialinių paslaugų organizavimas, tačiau socialiniai darbuotojai, teikiantys nestacionarias socialines paslaugas savivaldybėje gyvenančioms šeimoms, sprendžiant mokyklos nelankymo atvejus praktiškai nedalyvauja (net ir tada, kai sprendžiama socialinės rizikos šeimos vaikų situacija). Sprendžiant mokyklos nelankymo atvejus, vaikui teikiama švietimo pagalba ir šeimai teikiamos socialinės paslaugos tarpusavyje nekoordinuojamos, nederinamos, – švietimo pagalbos priemonės (pvz., lankymasis pas psichologą, logopedą, dalyvavimas popamokinėje veikloje) yra skiriamos tik vaikui, neįtraukiant tėvų ir nedirbant su šeima, o su šeima dirbantys socialiniai darbuotojai pagrindinį dėmesį paprastai skiria tik suaugusių šeimos narių socialiniams įgūdžiams ugdyti. Toks atskiras vaiko ir šeimos problemų sprendimas neretai neduoda teigiamų rezultatų: specialistai pastebi, kad švietimo pagalba vaikui ne visais atvejais yra veiksminga ir ne visada duoda teigiamų rezultatų.

Priežiūrą, kad visi vaikai mokytųsi pagal privalomojo ugdymo programas, vykdo savivaldybės, kurios atsakingos ir už tinkamą socialinių paslaugų teikimą, planavimą ir organizavimą. 2008 m. patvirtinus Mokinių registro nuostatus, buvo pradėta kurti nauja nesimokančių ar mokyklos nelankančių vaikų apskaitos sistema (LR švietimo ir mokslo ministerija, 2008), 2012 m. patvirtintas ir naujas savivaldybėje gyvenančių vaikų apskaitos tvarkos aprašas (LR Vyriausybė, 2012). Naujo vaikų apskaitos mechanizmo diegimas savivaldybėse tyrimo vykdymo laikotarpiu neišvengė nesklandumų: neišspręstos su gyvenamosios vietos deklaravimu susijusios mokinių apskaitos problemos³, ne visos savivaldybės buvo įsivedusios aiškią mokyklos nelankančių mokinių apskaitos ir sankcijų sistemą (LR vaiko teisių apsaugos kontrolierius, 2010), todėl dalis vaikų vis dar liko už ugdymo sistemos ribų. Analizuojamu laikotarpiu buvo kritiškai vertinamas ir savivaldybių darbas įvertinant socialinių paslaugų poreikį ir planuojant veiksmingiausias jų teikimo būdus (LR vaiko teisių apsaugos kontrolierius, 2012). Savivaldybės, įvertinusios socialinių paslaugų poreikį, turi teisę numatyti ir tiksliau apsibrėžti socialinių

³ Itin sudėtinga surasti vaikus, kurių gyvenamoji vieta yra deklaruota prie savivaldybės (be pastovios gyvenamosios vietos), vaikus, kurie su tėvais išvyko į užsienį ir kurių išvykimas nebuvo deklaruotas, taip pat vaikus, kurių faktinė gyvenamoji vieta skiriasi nuo deklaruotos.

paslaugų gavėjų grupes. Šiame straipsnyje tinkamo socialinių paslaugų ir švietimo pagalbos planavimo ir koordinavimo svarba įgyvendinant ankstyvo pasitraukimo iš švietimo sistemos prevencijos priemones bei mokyklos ir socialinių darbuotojų bendradarbiavimo galimybės aptariamos remiantis vienu atveju – Vilniaus miesto savivaldybe, analizuojant romų vaikų dalyvavimo švietimo sistemoje problemas ir galimybes jas spręsti.

KIRTIMŲ ROMŲ GYVENVIETĖS VAIKŲ DALYVAVIMAS ŠVIETIMO SISTEMOJE

Vilniaus mieste, 2011 m. surašymo duomenimis, gyveno 619 romų tautybės asmenų, dauguma jų (apie 400) – Kirtimų mikrorajone, netoli oro uosto, teritorijoje, kuri Bendrajame miesto plane yra skirta verslui, gamybai ir pramonei plėtoti (teritorija, kurioje vyrauja darbo vietos ir kuri netinkama gyventi). Gyventojų skaičius Kirtimų gyvenvietėje pastarąjį dešimtmetį keitėsi nedaug, tačiau nuo 2008 m. gyvenvietėje itin pasikeitė suaugusiųjų ir vaikų santykis⁴. 2011 m. atliekant tyrimą gyvenvietėje gyveno 378 žmonės, iš jų – 48 proc. vaikai iki 18 metų. Ši amžiaus grupė visoje šalyje sudaro apie 21 proc. gyventojų (Statistikos departamentas, 2013b). Pasak T. Leončiko (2006), dėl išskirtinės romų etninės grupės struktūros pagal amžių (romų grupė yra santykinai jaunesnė) švietimas yra vienas svarbiausių visuomenės ir valstybės institutų santykiyje su romų mažuma. Nors švietimo politikos priemonėms pastarąjį dešimtmetį buvo skiriama bene daugiausiai dėmesio valstybinėse romų integracijos programose, 2001–2011 m. stebimi teigiami Lietuvos romų išsilavinimo pokyčiai Kirtimų gyvenvietėje yra gerokai prastesni.

⁴ 1999 m. straipsnyje apie policijos vykdytą operaciją Kirtimų gyvenvietėje informuojama, kad gyvenvietėje gyveno 401 asmuo, iš jų 281 suaugusysis ir 120 nepilnamečių (santykis – 70 ir 30 proc.) (Zdramys, 1999). Panašus vaikų ir suaugusiųjų santykis užfiksuotas ir 2005 m. savivaldybės vykdytoje apklausoje – atitinkamai 29 ir 71 proc. (511 asmenų: 146 nepilnamečiai vaikai ir 365 suaugusieji) (Vilniaus m. savivaldybės taryba, 2005). Tačiau jau 2008 m. šis santykis gerokai pasikeičia: sumažėja suaugusiųjų santykinė dalis (53 proc.), o vaikų – beveik pusė (47 proc.) Kirtimų gyvenvietės gyventojų (418 žmonių: 223 suaugusieji ir 195 vaikai) (Vilniaus m. socialinės paramos centras, 2008). Panašus vaikų ir suaugusiųjų santykis fiksuojamas ir tyrimo metu vykdytoje Kirtimų gyvenvietės gyventojų apklausoje: 2011 m. Kirtimuose gyveno 378 žmonės, iš jų 195 suaugusieji ir 183 vaikai (atitinkamai – 52 ir 48 proc.).

Lyginant jauniausių romų (10–19 m.) išsilavinimo lygį Kirtimuose ir Lietuvoje, galima pastebėti, kad Kirtimų gyvenvietėje tarp vaikų ir jaunimo yra itin daug neraštingų (pradinės mokyklos nebaigusių) ir tik pradinį išsilavinimą turinčių asmenų. Šioje amžiaus grupėje tarp Lietuvos romų yra tik 11 proc. neraštingų asmenų, Kirtimuose – 49 proc.; pagrindinį išsilavinimą Lietuvos romų 10–19 m. amžiaus grupėje yra įgiję 26 proc. romų, Kirtimuose – tik 2 proc. (žr. 1 pav.). Priežastis, lėmusias tokius skirtumus, vienareikšmiškai vertinti sudėtinga. Kirtimų gyvenvietėje dideliu neraštingumu pasižymi ne tik vaikai ir jaunimas, bet ir vyresni asmenys – šių vaikų tėvai ir seneliai: 30–39 m. amžiaus grupėje neraštingų asmenų yra 52 proc., 40–49 m. – 41 proc. gyventojų. Kaip ir vaikų grupės, šių amžiaus grupių išsilavinimo lygis labai išsiskiria Lietuvos romų kontekste: tarp šių amžiaus grupių Lietuvos romų yra tik apie dešimtadalis (9–14 proc.) neraštingų asmenų. Mažesni Kirtimų ir Lietuvos romų išsilavinimo skirtumai stebimi tik vyriausių asmenų – 50–59 m. amžiaus grupėje.

Nepaisant didelio atotrūkio, Kirtimų gyvenvietėje fiksuojama ir teigiamų pokyčių – lyginant 2001 ir 2011 m. gyventojų apklausų duomenis matyti, kad Kirtimų gyventojų išsilavinimo lygis yra išaugęs: 11 proc. sumažėjo neraštingų žmonių, 7 proc. išaugo pagrindinį ir aukštesnį išsilavinimą turinčių gyventojų santykinė dalis (žr. 2 pav.). Per dešimtmetį gyvenvietėje keliais procentais padaugėjo pradinį išsilavinimą turinčių romų (2001 m. – 35 proc., 2011 m. – 40 proc.). Bendrą teigiamą pokytį lėmė jauniausių gyventojų – 17–24 m. amžiaus grupės, ypač moterų, išsilavinimo lygio augimas. Palyginti su 2001 m., šioje amžiaus grupėje itin sumažėjo neraštingų moterų: 2001 m. 66 proc. 17–24 m. moterų buvo neraštingos arba nebaigusios pradinio išsilavinimo, 2011 m. – tik 23 proc. Šiems teigiamiems pokyčiams įtakos galėjo turėti nuo 2001 m. prie Kirtimų gyvenvietės pradėjęs veikti Romų visuomenės centras, teikiantis ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo paslaugas, taip pat besikeičiantis romų etninės grupės santykis su švietimo sistema: nuo 2004 m. fiksuojamas išaugęs romų vaikų, lankančių bendrojo ugdymo mokyklas, skaičius visoje Lietuvoje (Etninių tyrimų centras, 2008). Vis dėlto Kirtimų gyvenvietės gyventojų jauniausios kartos išsilavinimo lygis išlieka itin žemas, o daug vaikų anksti pasitraukia iš mokyklos ir neįgyja pagrindinio išsilavinimo.

Siekiant suprasti priežastis, dėl kurių vaikai anksti pasitraukia iš mokyklos, 2009–2011 m. buvo atliktas empirinis tyrimas, kurio metu kaip pagrindiniai duomenų rinkimo metodai buvo pasirinkti dalyvaujantis stebėjimas, vykdytas vienoje Vilniaus m. mokykloje dvejus mokslo metus (2009 m. rugpjūčio 31 d.–2011 m. gegužės 30 d.), ir pusiau struktūruoti interviu su vaiko teise į išsilavinimą turinčiais užtikrinti asmenimis (tėvais, mokyklos, vaiko teisių tarnybų, socialiniais darbuotojais ir kitais, N = 27). Tyrimo metu buvo analizuojamas tik pradinėje mokykloje besimokančių vaikų ankstyvas pasitraukimas, pagrindinį dėmesį skiriant pirmosios ir antrosios klasės mokiniams (iš viso 20 romų vaikų). Tokią tyrimo kryptį lėmė tiek turimi duomenys, atskleidžiantys, kad nemaža dalis romų tautybės moksleivių iš mokyklos pasitraukia jau pradinėse klasėse (neįgiję pradinio išsilavinimo), tiek J. D. Finno (1989) įžvalga, kad ankstyvas pasitraukimas iš mokyklos nėra vienadienis įvykis, o ilgalaikio proceso rezultatas. Analizuojant duomenis, jų masyvas buvo išskaidytas, kiekvieno vaiko individualios istorijos buvo atskirtos ir išdėliotos chronologiškai, – tai leidžia įvertinti vaiko dalyvavimo ugdymo procese sunkumus, išskirti pagrindines problemas ir jų sprendimo būdus. Išsamiai buvo fiksuojamas devynių vaikų dalyvavimas, dar vienuolikos vaikų dalyvavimas stebėtas epizodiškai. Visų vaikų pirmųjų ir antrųjų mokslo metų istorijos buvo palygintos tarpusavyje ir nustatyti pagrindiniai dalyvavimo švietimo sistemoje sunkumai, su kuriais susidūrė Kirtimų gyvenvietėje gyvenantys vaikai.

ANKSTYVAS PASITRAUKIMAS: NORAI IR GALIMYBĖS

R. Civinskas, V. Levickaitė ir I. Tamutienė (2006) pažymi, kad vaikų dalyvavimas švietimo sistemoje priklauso nuo daug didesnių socialinių galių turinčių veikėjų sąveikos, ypač – tėvų ir mokyklos darbuotojų, o vaikas vienas pats nėra pajėgus užtikrinti, kad tinkamai dalyvaus ugdymo procese. Vertinant visų tyrime dalyvavusių vaikų pirmų dvejų mokslo metų istorijas galima išskirti kelias sudėtingas situacijas, kai vaikams buvo būtina papildoma pagalba: (1) mokymosi priemonių įsigijimas ir ugdymo proceso organizavimo supratimas; (2) saugaus kelio į mokyklą užtikrinimas; (3) papildomas ugdymas įveikiant mokymosi sunkumus ir spragas, atsiradusias dėl mokyklos nelankymo; (4) parama įveikiant įvairias emocines problemas (pyktį, liūdesį, nusivylimą) ir iškylančias

konfliktines situacijas. Visos keturios įvardytos vaikams kylančių problemų grupės paprastai yra priskiriamos tėvų atsakomybei: būtent tėvai turi užtikrinti, kad vaikas į mokyklą ateitų laiku, turėdamas visas reikiamas priemones, saugiai atvyktų į mokyklą, o namuose augtų saugioje ir sveikoje aplinkoje. Papildomas ugdymas, nors ir nėra oficialiai įvardijamas kaip viena iš tėvų pareigų, paprastai taip pat priskiriamas tėvų atsakomybei: jei pamokų metu vaikas nespėja kartu su klase ar praleidžia daugiau pamokų, mokytojai paprastai prašo tėvų su vaiku padirbėti papildomai.

Vertinant Kirtimuose gyvenančių tėvų galimybes padėti vaikui spręsti šias problemines situacijas pastebima, kad tik nedidelė dalis tėvų (apie 20 proc.) galėjo kasdien palydėti vaikus į mokyklą ir padėti pasirengti mokslo metų pradžiai. Daugelis tėvų to padaryti negalėjo dėl itin nepastovių pajamų ir sudėtingos finansinės šeimos padėties (skolos, nesutvarkytos socialinės išmokos, tad vaikams laiku nebuvo nuperkama mokymosi priemonių) ir atsakomybių šeimoje – vienas suaugusysis neretai rūpindavosi trimis–septyniais vaikais, iš kurių keli ikimokyklinio amžiaus. Dėl itin aukšto neraštingumo lygio Kirtimų gyvenvietėje, praktiškai visi tėvai negalėjo padėti vaikui papildomai mokytis namuose ir įveikti mokymosi sunkumus ar ugdymo spragas. Dalis tėvų turėjo ribotas galimybes užtikrinti ne tik vaiko teisės į išsilavinimą įgyvendinimą (atstovauti vaikui mokykloje, parengti reikiamus dokumentus, aprūpinti reikiamomis mokymosi priemonėmis, padėti ruošti namų darbus), bet ir vaiko gerovę namuose. Tiek bendra vaikų gerovė, tiek vaikų galimybės dalyvauti ugdymo procese priklausė nuo gyvenamojo būsto sąlygų (tėvų galimybių sukurti ramią erdvę ruošti namų darbus, užtikrinti šiltą ir saugią aplinką poilsiui) ir nuo kitų bazinių poreikių patenkinimo (maisto, sveikatos priežiūros, rūbų ir kt.). Kai tėvai nebuvo pajėgūs užtikrinti šių bazinių vaikų poreikių, kalbant apie vaikų teisės į išsilavinimą įgyvendinimą neretai buvo pastebima, kad tėvai jaučiasi bejėgiai:

Kai mano vaikai ėjo į mokyklą, aš eidavau į tėvų susirinkimus, niekada nieko blogo apie mano vaikus nesakydavau, tik girdavo... O dabar su anūkais va taip gaunasi... Reikia, kad mokytųsi, kad negyventų taip, kaip čia (tabore) gyvena, bet sunku... (Marijos močiutė, 2011 01 13, lauko dienoraštis).

Tėvai, kurie jautėsi galintys sukurti tinkamą aplinką savo vaikams ir

užtikrinti bazinius jų poreikius, optimistiškiau kalbėjo ir apie vaikų išsilavinimo galimybes. Tyrimo metu, vienai iš šeimų gavus socialinį būstą, pasikeitė ir vaikų dalyvavimas švietimo sistemoje: vaikai ėmė reguliariai lankyti mokyklą, o tėvai aktyviau įsitraukė į ugdymo procesą (lydėjo vaikus į mokyklą, ėmė dažniau bendrauti su mokytojais, prižiūrėjo, kad būtų atlikti namų darbai ir pan.). Pastebimai skyrėsi ir tėvų santykis su vaikais: tėvai, galintys užtikrinti bazinius vaikų poreikius, jautėsi labiau įgalinti kontroliuoti vaikų elgesį, nustatyti taisykles⁵.

Aš esu griežta su vaikais. Aš – gera močiutė, bet jei manęs neklauso – tada viskas! [...] Mano anūkė nori eiti į mokyklą, nori būti raštinga. (Darijos močiutė, interviu, 2012 03 05).

Esant tokioms ribotoms tėvų galimybėms, vaikų galimybės dalyvauti ugdymo procese itin priklausė nuo valstybės institucijų ir nevyriausybinų organizacijų darbuotojų bendradarbiavimo. Parengti reikiamus dokumentus mokyklai (prašymą priimti į mokyklą, prašymą suteikti paramą mokiniams, medicininę pažymą ir kt.) paprastai padėdavo Romų visuomenės centro darbuotojai, bendradarbiaudami su tėvais (globėjais), Socialinės paramos centro ir mokyklos darbuotojais. Mokymosi priemonių vaikams neretai nupirkdavo mokyklos socialinis pedagogas, – lėšų buvo gaunama iš mokiniams skiriamos paramos arba iš savivaldybės skiriamų papildomų lėšų romų moksleivių švietimui (pagal 2005–2010 m. savivaldybės romų integracijos programą (Vilniaus m. savivaldybės taryba, 2005); nuo 2011 m. šių lėšų nebuvo skiriama). Vis dėlto žinyboms bendradarbiauti buvo gana sudėtinga: dokumentų pateikimas ir lėšų skyrimas užtrukdavo nuo kelių savaičių iki mėnesių, o visą tą laiką vaiko galimybės tinkamai dalyvauti ugdymo procese buvo gana ribotos. Mokytojai skųsdavosi, kad dirbti su vaiku, neturinčiu reikiamų mokymosi priemonių, sudėtinga: mokytojos turėdavo pačios atšviesti pratybų užduotis, parūpinti rašymo priemonių. Vėlai gavę mokymo priemonių, iš ritmo būdavo išmušti ir vaikai: neturėdami visų reikiamų priemonių, jie nesijautė visaverčiai klasės nariai, nenorėjo eiti į mokyklą, atsisakydavo atlikti užduotis.

⁵ Vaikų ir tėvų santykiui įtakos turėjo ne tik materialinė šeimos padėtis, bet ir šeimos narių emocinis ryšys, ypač vaikams paaugus. Vis dėlto, kalbant apie 7–12 m. vaikus, tėvų galimybės pasirūpinti vaikų poreikiais darė didelį poveikį ir jų galimybėms kontroliuoti vaikų elgesį.

*Taip, aš noriu eiti į mokyklą, bet man ten neįdomu, aš neturiu jokių paty-
 bu, sąsiuvinų – ką man ten veikti? Aš nueinu į klasę ir ką... Man tiesiog
 sėdėti ten? (Andžela, 2 kl., lauko dienoraštis, 2009 12 03).*

Sunkumą kėlė tai, kad tiek mokyklos, tiek Romų visuomenės centro (RVC), tiek Socialinės paramos centro (SPC) darbuotojai turėjo itin ma-
 žai informacijos apie vaikų situaciją prieš jiems ateinant į mokyklą: su
 šiomis šeimomis socialiniai darbuotojai pastoviai nedirbo, tėvams buvo
 teikiamos tik informavimo ir konsultavimo paslaugos tais atvejais, kai
 jie patys kreipdavosi į socialinius darbuotojus. Vaiko situacija papras-
 tai būdavo imama analizuoti tik jam jau atėjus į mokyklą: mokyklos
 darbuotojai kreipdavosi į RVC ir SPC darbuotojus prašydami suteikti
 informacijos apie galimybes vaikui gauti socialinę paramą, o jų esant
 būdavo pradedami tvarkyti dokumentai paramai gauti.

Sudėtingas kelias iki mokyklos ir ribotos tėvų galimybės kasdien paly-
 dėti ir pasiimti vaiką turėjo įtakos tam, kad dalis vaikų į pirmąją klasę
 ateidavo būdami gerokai vyresni (9–10 m.) nei privalomojo ugdymo
 pradžios amžiaus (7 m.). Tokio – 9–10 m. – amžiaus vaikai buvo laikomi
 gana savarankiškais kelią įveikti vieni, ypač jei kartu eidavo grupelė
 vaikų. Nors ir norėdami eiti į mokyklą, vaikai neretai bijojo keliauti sa-
 varankiškai, ypač tamsiais rudens ir žiemos rytais, dažnai pasakodavo
 įvairias (realias ir išgalvotas) istorijas, kaip bėgo nuo persekiojančių
 narkomanų, maniakų.

*Visą laiką berniukams [8 ir 11 m.] ramybės nedavė vienas klausimas – kaip
 jie grįš namo. Aš žadėjau juos palydėti tik iki autobuso, bet vaikai man vie-
 nas per kitą pasakojo apie tris ar keturis pabėgusius maniakus, kurie neva
 slapstosi tabore ir jau nužudė keturis žmones – kasdien po vieną. Nemanau,
 kad istorija tikra, bet vaikai akivaizdžiai bijojo. Tariausi, kad galėčiau su jais
 pavažiuoti autobusu, tačiau nuo stotelės jie turėtų pareiti patys. Buvo jau
 tamsu ir vėlu, pusę šešių.*

– Tai autobusu mes nebijome, mes čia, mieste, visur galime vaikščioti ir vie-
 ni. Baisiausia jau ten, nuvažiavus.

– Tai gal paskambinti jūsų mamai, kad pasitiktų?

Tyla. (1 kl., lauko dienoraštis, 2009 11 04).

Vaikai neretai vėluodavo į mokyklą, nes nespėdavo į reikiamą autobusą,
 per vėlai išeidavo iš namų ar laukdavo, kol prašvis. Problemų kildavo

ir popietinėje pamainoje besimokantiems vaikams: tamsiais vakarais jiems būdavo baisu grįžti namo, be to, dieną iš Kirtimų nevažiuodavo reikiamas autobusas.

Dėl dažno vėlavimo į pamokas ir trumpesnių ar ilgesnių nelankymo laikotarpių (dėl ligų, trūkstančių batų / drabužių (ypač staigiai atšalus), šalčio, krizinių situacijų namuose), taip pat dėl prastesnio priešmokyklinio pasirengimo, gimtosios kalbos skirtumų visiems romų moksleiviams reikėjo papildomos pagalbos įveikti mokymosi sunkumus ir dėl mokyklos nelankymo atsiradusias spragas. Vieni vaikai nebuvo pajėgūs savarankiškai įveikti šiuos sunkumus (negalėjo „savęs pamokyti“, t. y. savarankiškai išmokyti dalykų, kurių nesuprato), o tėvai dėl neraštingumo ar žemo išsilavinimo lygio vaikams nebuvo pajėgūs padėti. Dėl ugdymo spragų vaikai gana greitai imdavo atsilikti nuo savo bendraamžių, turėdavo sunkumų atlikdami užduotis klasėje ir namuose, dėl to jų motyvacija mokytis imdavo silpnėti, kildavo elgesio problemų:

Dirbant su berniuku pastebėjau, kad susilpnėjo mokymosi motyvacija – sako: „Kam mokytis, jei vis tiek neišmoksiu visų raidžių niekada... Jų juk trys šimtai yra.“ Matyt, vaikas pajautė, kaip atsiliko nuo kitų [...] (Lauko dienoraštis, savanorių užrašai, 2010 12 09).

Darija [po kelių mėnesių pertraukos] iš tiesų grįžo į mokyklą, bet, anot socialinės pedagogės, tapo tokia „laukinukė“ – būna mokykloje, bet nenori eiti į pamokas, sako, kad bijo, neina, net kai sako, kad kas nors palydės. O ir ateina tik į antrą pamoką. Mokytoja nieko griežto nedaro, bet vaikas kažkoks nusigandęs, kaip nesavas. (Lauko dienoraščio užrašai, 2010 05 05).

Nors vaikai turėjo gana stiprią motyvaciją mokytis, tačiau ko nors nesuspradami ar nespėdami su klase atlikti visų užduočių klasėje imdavo vengti pamokų (po skambučio nenoriai grįždavo į klasę, vėluodavo) ar kildavo kitokių elgesio problemų (trukdydavo klasei dirbti, neatlikdavo užduočių, pripaišydavo sąsiuvinius ir pan.). Jei šios problemos nebuvo sprendžiamos, itin suprastėdavo ir vaikų lankomumas: vaikai nebenerėdavo eiti į mokyklą, imdavo dažnai praleisti pamokas.

Neretai sprendžiant vaikų nenoro eiti į mokyklą problemas užtekdavo individualaus mokyklos darbuotojų dėmesio vaikui – pagirti, padrąsinti, paguosti ar padėti. Pirmaisiais metais teigiamas vaiko ir mokytojos ryšys buvo itin svarbus: mokytojos dėmesys vaikui padėjo išvengti ilgesnių nelankymo laikotarpių, kėlė vaikų motyvaciją mokytis, užtikrino gerą

vaikų savijautą klasėje. Problemas buvo lengviau spręsti ir dėl gerų mokyklos darbuotojų ir tėvų santykių. Vis dėlto net ir teigiamo vaikų santykio su mokytoja, kitų mokyklos darbuotojų palaikymo neretai nepakakdavo susidūrus su rimtomis krizinėmis situacijomis namuose – tėvų skyrybomis, suėmimu, išvykimu ilgesniam laikui, sveikatos problemomis. Tiek vaikams, tiek mokytojams tampa labai sudėtinga dirbti pamokose po rimtos krizinės situacijos namuose, vaikai ima praleisti daug pamokų, nenoriai dirba klasėje. Anot R. Lupton (2004), skurdžiuose rajonuose esančiose mokyklose dauguma vaikų nerimastingi, nelaimingi, pikti ir turi elgesio problemų, – namuose patiriamos problemos paveikia ir vaiko savijautą mokykloje. Tiriamoje mokykloje romų vaikai nebuvo vieninteliai, turintys emocinių, elgesio problemų: mokytojai minėjo, kad šių problemų turėjo ir kiti pradinėje mokykloje besimokantys vaikai. Vis dėlto, mokytojų teigimu, kitaip nei romų tėvus (globėjus), kitų vaikų tėvus (globėjus) būdavo paprasčiau pasiekti, pasikviesti į mokyklą. Romų vaikų tėvai (globėjai) į mokyklą atvykdavo retai, su jais buvo sudėtinga susisiekti ir telefonu. Į Kirtimų gyvenvietę socialinė pedagogė paprastai nevažiuodavo, susisiekti su vaiko globėjais būdavo bandoma per Romų visuomenės centrą, tačiau jo darbuotojai su šeimomis tiesiogiai nedirbo.

Emocinė parama vaikui ištikus krizinei situacijai šeimoje buvo gana didelis iššūkis mokyklos darbuotojams, o kitų institucijų – Romų visuomenės centro, Socialinės paramos centro ir kt. – pagalbos sulaukti buvo gana sunku. Reali pagalba vaikui buvo suteikiama retai, o gilėjančios elgesio problemos, nereguliaraus mokyklos lankymo nulemtas akademinis atsilikimas silpnino vaiko galimybes visavertiškai sugrįžti į ugdymo procesą. Nematydami galimybių ką nors pakeisti ir išspręsti problemas, mokytojai nusivildavo vaikais ir jausdavosi bejėgiai. Būtent tokiose situacijose mokytojai neretai imdavo išsakyti neigiamą nuostatą romų vaikų atžvilgiu: nusivylę tuo, kad problemos nepavyksta išspręsti, mokytojai imdavo kalbėti, kad romų mokiniai yra nemotyvuoti mokytis, „jie to nenori, jiems to nereikia“. Vaikui sugrįžus į mokyklą, mokytojams buvo sunku vėl stengtis padėti vaikui sugrįžti į ugdymo procesą, neretai kildavo konfliktų, mokytojams atrodė neprasminga dirbti su vaiku, kuris tiesiog atsisako paklusti klasės taisyklėms, trukdo pamokoms.

Na, ką man, skriausti visus vaikus ir stovėti prie jų? Jeigu jie to nenori?

Jiems to nereikia. [...] jūs, sako, jų nesudominat. Man ką, atsistoti ant galvos, kad būtų įdomu? Nemoku. Bet juk visi kiti mokosi, visiems įdomu, tada tegul ir jie nors kažkiek... (1 kl. mokytoja, interviu, 2011 06 16).

Tokiose situacijose prakalbinti pačius vaikus būdavo labai sunku: jie nenoriai kalbėjo apie mokyklą, stengdavosi išvengti pokalbio, prišnekinus nueiti į mokyklą ten pabūdavo tik vieną dieną ir nebenorėdavo sugrįžti. Itin stipri pradinė vaikų motyvacija mokytis (dalis vaikų eidavo į mokyklą dvejus trejus metus nelydimi suaugusiųjų) susilpnėdavo, po įvairių neigiamų patirčių vaikai imdavo prarasti entuziazmą mokytis, dalyvauti pamokose. Atsisakymas eiti į mokyklą – tai ir noras išsivaduoti iš neigiamų patirčių, ir tam tikro protesto išraiška. Vis dėlto vaikų noras mokytis – „taip, kaip visi vaikai“ – išlieka, nors neretai ir patys vaikai supranta, kad jis yra sunkiai įgyvendinamas.

– Man dabar 13 metų, tai kelintoje klasėje aš būčiau, jei viskas būtų kaip priklausu? – klausia Kamila.

– Nežinau, gal septintoje – atsakau.

– Oho... Septintoje.

– Norėtum?

– Taip. Bet ne taip, kad tiesiog būti septintoje, bet viską ir mokėti, kaip priklausu. (Kamila, 3 kl., lauko dienoraštis, 2011 01 24).

Analizuojant lauko dienoraščio ir interviu duomenis sunku įvardyti vieną pagrindinę priežastį, dėl kurios vaikai anksti pasitraukia iš mokyklos. Visų iki šiol aptartų mokyklos lankymo problemų, jei jos nesprenžiamos, pakako vaikui pasitraukti iš mokyklos. Vaiko noras mokytis buvo tiesiogiai susijęs su jo galimybėmis laiku gauti mokymosi priemonių, saugiai atvykti į mokyklą, sugebėti mokytis kartu su visa klase ir spręsti emocines problemas. Dėl socialinės rizikos veiksnių (skurdo, itin aukšto neraštingumo lygio, gausių šeimų) dalis Kirtimuose gyvenančių tėvų nebuvo pajėgūs vieni užtikrinti vaikų teisės į išsilavinimą įgyvendinimo. Tačiau teikdamos pagalbą vaikui ir šeimai valstybės institucijos bendradarbiavo neveiksmingai: socialinės paslaugos šeimų nepasiekdavo, o švietimo pagalba vaikams buvo ribota. Pusė visų tyrime dalyvavusių romų pirmokų jau pirmaisiais mokslo metais buvo neatestuoti ir palikti kartoti kurso, dar 30 proc. – neatestuoti trečioje ar ketvirtoje klasėje. Tik penktadalis (20 proc.) vaikų kelis metus mokslus tęsė be antramečiavimo

ir didesnių mokymosi sunkumų. Daugelis vaikų, nors ir įrašyti mokyklų sąrašuose, mokyklos praktiškai nelanko, o priemonių, galinčių padėti vaikui sugrįžti į mokyklą, nerandama. Mokyklos nelankantys vaikai iš mokyklos sąrašų išbraukiami, kai jiems sueina 16 metų, dalis jų – taip ir nebaigę pradinės mokyklos.

TRŪKSTAMA GRANDIS: SOCIALINIAI DARBUOTOJAI

Pagrindinė atsakomybė užtikrinant vaiko teisę į išsilavinimą yra priskiriama tėvams: pagal įstatymus tėvai turi užtikrinti vaiko gerovę ir vaiko teisių įgyvendinimą. Vaikui nelankant mokyklos, tėvams skiriamos sankcijos – įspėjimai arba baudos – dėl tėvų valdžios nepanaudojimo arba panaudojimo priešingai vaiko interesams. Vis dėlto tėvų valdžia vaikams nėra neribota: vaikas yra atskiras teisės subjektas, turintis savo teises, kurių įgyvendinimą prižiūri valstybė. Pareiga užtikrinti vaiko teisių įgyvendinimą dalijasi tėvai ir valstybė: neperžengdama tėvų atsakomybės ribų, valstybė prisideda prie vaikus auginančių šeimų rėmimo, teikdama socialinę paramą ir prižiūradama tėvų pareigų vykdymą. Tačiau nors tėvai ir valstybė dalijosi atsakomybe įgyvendinti vaiko teises ir užtikrinti vaiko gerovę, paramos šeimai politikos priemonės Kirtimuose gyvenančių tėvų praktiškai nepasiekė: nė su viena iš apklaustų šeimų nedirbo socialiniai darbuotojai (nebuvo teikiamos specialiosios socialinės paslaugos), trys iš keturių informantų interviu metu paminėjo, jog susidūrė su sunkumais tvarkydami dokumentus piniginei socialinei paramai gauti ir interviu metu negavo šeimai priklausančių socialinių išmokų.

Dabar socialinių išmokų negaunu, auginu mažylį, o moka tik 92 litus, sako, nepriklauso. Bet kaip taip gali būti, kad nepriklauso? Aš ir biržoje prieš tai stovėjau, viską... O dabar nemoka... (Anvaro mama, interviu, 2013 03 06).

Nors nė su viena šeima socialiniai darbuotojai nedirbo, Vaiko teisių apsaugos skyriaus (VTAT) specialistė ir nepilnamečių reikalų inspektoriė šeimas lankydavo gana dažnai – dažniausiai dėl to, kad vaikai nelanko mokyklos, ir vaikų nepriežiūros (bazinių poreikių neužtikrinimo). Tiek VTAT, tiek policijos darbuotojai su šeimomis dažniausiai kalbėdavosi ir įspėdavo tėvus apie gresiančias sankcijas.

Eglė [VTAT darbuotoja] vis gąsdino, kad uždės man baudą, kad Germaną turiu atiduoti. Bet aš sakiau, kad neleisiu, man jo gaila. Taip vis gąsdino gąsdino, bet viena savaitė praėjo, kita – manęs vis nebaudė, tai taip ir gyvenom. [...] Gera Eglė, tikrai gera. Gąsdina, bet toks jos darbas. (Marijos mama, interviu, 2013 02 28).

Vertindami savo situaciją tėvai sako, kad jiems sunku – vieni ne visuomet pajėgia užtikrinti savo vaikams tokią gerovę, kokios norėtų. Viena iš tyrime dalyvavusių mamų nusprendė leisti vaiką į savaitinę sanatorinę mokyklą, kurioje jam buvo teikiamos visos reikiamos paslaugos – tiek ugdymo, tiek maitinimo ir sveikatos priežiūros, tiek papildoma pagalba įveikti mokymosi sunkumus. Toks sprendimas buvo priimtas ne tik dėl mokykloje teikiamų paslaugų vaikui, bet ir dėl sudėtingų sąlygų namuose – mama nesijautė galinti viena patenkinti visus vaiko poreikius. Socialinės pagalbos galimybę tėvai vertino teigiamai, tvirtino, jog socialinio darbuotojo parama būtų reikalinga, nors dauguma labai mažai žinojo apie socialinių paslaugų pobūdį ir galimybes jų gauti. Bendrosios socialinės paslaugos (informavimas ir konsultavimas), teikiamos Socialinės paramos centre ir Romų visuomenės centre, buvo vertinamos gana teigiamai, tačiau neretai buvo pabrėžiama, kad jų nepakanka, jos ne visuomet padeda išspręsti problemą, su kuria susiduriama. Tėvai interviu metu taip pat minėjo, kad reikalingos ne tik bendrosios socialinės paslaugos (susitvarkant dokumentus, socialines išmokas ir pan.), bet ir pagalba bendraujant su vaikais (ypač paaugliais), su kuriais po įvairių nepriteklių, konfliktų, krizinių situacijų šeimoje tėvai ne visuomet pajėgia susikalbėti, susitarti.

[Be piniginės paramos, kokios pagalbos reikia Jūsų vaikui?] Pakalbėti su ja, padėti man ją įkalbėti lankyti mokyklą, padėti ir su pamokomis, namų darbų ruošimu. Reikia tokios pagalbos. (Almazos mama, interviu, 2013 03 08).

Vertinant tėvų galimybes užtikrinti vaikų teisių įgyvendinimą pastebima, kad tėvai neretai buvo paliekami vieni tvarkytis su vaikais, – kitų institucijų (VTAT, policijos, socialinių darbuotojų, mokytojų) darbuotojų santykis su tėvais buvo kontroliuojamojo (sankcionuojamojo), o ne bendradarbiaujamojo pobūdžio. Socialinės paslaugos, neretai ir piniginė socialinė parama, tėvams buvo prieinama retai, pasiekdavo itin netolygiai ar nutrūkdavo. Tėvų galimybės padėti vaikui mokykloje priklausė nuo individualios šeimos situacijos: tėvai, kurie turėjo pastovesnių

pajamų, galėjo pasidalyti atsakomybėmis šeimoje su kitais suaugusiais šeimos nariais ir palaikė geresnį individualų santykį su vienu ar keliais valstybinių institucijų darbuotojais, turėjo daugiau galimybių užtikrinti reguliarių vaikų mokyklos lankymą ir padėti vaikui spręsti įvairias išskylančias problemines situacijas. Tėvai, susidūrę su sunkumais užtikrinti vaiko gerovę, pagalbos paprastai negalėdavo tikėtis: vaikui nelankant mokyklos tėvai būdavo įspėjami arba baudžiami, net ir tais atvejais, kai vaikas mokyklos nelankydavo dėl socialinių problemų ar ligų šeimoje. Įspėjimai ir skiriamos piniginės baudos vaikus į mokyklą sugrąžindavo retai, tik padidindavo įtampą tiek tarp vaikų ir tėvų, tiek tarp šeimų ir mokyklos darbuotojų.

Nors tyrimo metu pagrindinė atsakomybė už vaikų mokyklos nelankymą paprastai teko tėvams (vaikui nelankant mokyklos jiems buvo taikomos sankcijos), mokyklai buvo priskiriamas svarbus vaidmuo prižiūrint vaiko teisės į mokslą įgyvendinimą, kuris apėmė tiek mokyklos lankomumo kontrolę (praleistų pamokų fiksavimą, vaiko sugrąžinimo į mokyklą priemonių parengimą ir įgyvendinimą), tiek geros kokybės ugdymo ir švietimo pagalbos⁶ vaikui organizavimą. Tiriamoje mokykloje atsakomybių pasiskirstymas tarp mokyklos darbuotojų užtikrinant vaiko teisės į išsilavinimą įgyvendinimą nebuvo visiškai aiškus. Daugiausiai neaiškumų kėlė mokyklos lankomumo priežiūra, nors atsakomybė už vaikų ugdymo pažangą taip pat buvo gana neapibrėžta. Pagal įstatymus mokytojas turi pareigą informuoti tėvus apie vaikų lankomumą, o tėvai privalo užtikrinti, kad vaikas punktualiai ir reguliariai lankytų mokyklą (LR Seimas, 1991). Sutrikus tėvų ir mokyklos sąveikai bei dėl to sutrikus vaiko teisės į mokslą įgyvendinimui (vaikui ėmus nereguliariai lankyti mokyklą, praleidžiant daug pamokų), mokytojas turi informuoti mokyklos socialinį pedagogą ar mokykloje veikiančią vaiko gerovės komisiją, kurie yra atsakingi už vaiko sugrąžinimo į mokyklą priemonių sukūrimą ir įgyvendinimą. Vis dėlto atsakomybių pasiskirstymas tarp mokytojų ir socialinių pedagogų nebuvo visiškai aiškus: kai kurie mokytojai teigė, kad vaiką sugrąžinti į mokyklą yra socialinio pedagogo atsakomybė, o socialinė pedagogė pasigedo mokytojų iniciatyvos ir aiškesnio bendradarbiavimo sprendžiant vaikų lankomumo problemas.

⁶ Švietimo pagalba yra mokiniams, jų tėvams (globėjams, rūpintojams), mokytojams ir švietimo teikėjams specialistų teikiama pagalba, kurios tikslas – didinti švietimo veiksmingumą (LR Seimas, 1991).

Mokykloje yra vienas arba du socialiniai pedagogai, o mokytojai neretai galvoja, kad visas bėdas, jų sprendimą, gali perkelti šiems dviems žmonėms. Visos mokyklos bėdas. Tai įsivaizduokit – kuo didesnis procentas problematiškų vaikų, tuo bus didesnė betvarkė. Kita vertus, reikia apibrėžti socialinio pedagogo pareigas ir auklėtojams priminti, kad jų kaip auklėtojų pareigos nedingo. Socialinis pedagogas yra bendradarbiaujantis asmuo, o ne už juos tam tikrus darbus atliekantis asmuo. Tai nėra kokia tai baudžiamoji institucija ar drausminimo priemonė, kaip kad mokytojai dažnai galvoja. (Socialinė pedagogė, interviu, 2011 06 21).

Mokytojai savo atsakomybę sprendžiant vaikų mokyklos nelankymo klausimus apibūdindavo įvairiai: kai kurie prisiimdavo individualią atsakomybę ir patys ieškojo būdų sugrąžinti vaiką į mokyklą, kiti teigė, kad tuo turėtų pasirūpinti tėvai ar kiti mokyklos darbuotojai, kadangi jų pagrindinė atsakomybė yra užtikrinti kokybišką ugdymą visiems klasės vaikams.

[Viena mergaitė] turi labai didelių mokymosi problemų. Tai ji vieną dieną į pataisas atėjo, o paskui vėl, pagalvojo, kad nereikia. Aš bandžiau skambinti tėvams – nekėlė ragelio. Pagalvojau – jums nereikia, kodėl turi man rūpėti. Yra žmonių, kurie nori, kad vaikai mokytųsi. Čia jokios prievartos nėra. Ne tie laikai. (1 kl. mokytoja, interviu, 2011 06 16).

Toks atsakomybių pasiskirstymo neapibrėžtumas lėmė, kad dalis mokyklos nelankančių vaikų patekdavo tarsi į *pilkąją zoną* – veiksmų siekiant sugrąžinti vaikus į mokyklą nesiimdavo nei mokytojas, nei socialinis pedagogas. Tyrimo metu, vienam iš romų tautybės pirmokų nustojus lankyti mokyklą, aktyvesnės priemonės siekiant sugrąžinti vaiką į mokyklą imtos taikyti tik praėjus pusei metų po paskutinio vaiko pasirodymo mokykloje – perdavus dokumentus, šį konkretų atvejį ėmė spręsti savivaldybės Vaiko gerovės komisija. Nors buvo pritaikytos vaiko minimalios priežiūros priemonės, jos mokinio į mokyklą nesugrąžino, o tolimesnių veiksmų nesiėmė nei mokykla, nei savivaldybė.

Nepaisant skirtingo savo individualios atsakomybės vertinimo, visų mokytojų galimybės sugrąžinti vaiką į mokyklą buvo gana ribotos: nors mokytojo santykis su tėvais buvo labai svarbus (užmegztas tėvų ir mokytojų ryšys padėdavo vaiką išlaikyti mokykloje), daugelio problemų (skurdo, sudėtingo atvykimo į mokyklą, sveikatos problemų šeimoje ir t. t.) mokytojai vieni nepajėgė išspręsti. Galimybes kreiptis pagalbos mokykloje mokytojai vertino gana skeptiškai: kitų mokyklos darbuotojų veiksmai

sugražinant vaikus į mokyklą buvo vertinami kaip nerezultatyvūs, nepadedantys išspręsti problemos, o apie galimybes bendradarbiauti su kitomis valstybinėmis institucijomis mokytojai žinojo labai mažai. Dėl neaiškaus atsakomybių pasiskirstymo, ribotų bendradarbiavimo galimybių ir taikomų priemonių neveiksmingumo daugeliui mokytojų atrodė neprasminga stengtis sugražinti vaiką į mokyklą, nes pagrindinį dėmesį jie turi skirti tiesioginėms savo pareigoms – lavinti vaikus pagal bendrąsias ugdymo programas. Net ir tie mokytojai, kurie stengdavosi užkirsti kelią vaiko pasitraukimui iš mokyklos, nesulaukę veiksmingos pagalbos iš šalies, nusivildavo savo galimybėmis ir tiesiog nuleisdavo rankas, savo pasirinkimą motyvuodami tuo, kad darbo pakanka ir su tais mokiniais, kurie lanko mokyklą.

Interviu metu valstybės institucijų, įgyvendinančių valstybės pareigą prižiūrėti vaiko teisių įgyvendinimą ir teikti paramą šeimoms, auginančioms vaikus, darbuotojai⁷ savo galimybes užtikrinti Kirtimų gyvenvietėje gyvenančių vaikų teisę į išsilavinimą vertino gana skeptiškai ir nemanė, kad šiuo metu taikomos ankstyvo pasitraukimo priemonės yra veiksmingos. Vertindami savo darbą, darbuotojai teigė darantys viską, ką gali, tačiau pripažino, kad reali pagalba šeimai nesuteikiama, ir nematė galimybių pagerinti vaikų situaciją. Atsakomybė dėl esamos situacijos paprastai buvo priskiriama tėvams, pabrėžiant jų nenorą keistis, nesugebant gyventi kitaip, tačiau pripažįstama, kad šiandieninio darbo su šeima nepakanka, jis neveiksmingas. Dalis informantų (viena socialinė darbuotoja ir socialinė pedagogė) ne tik nemanė galintys padėti tėvams užtikrinti vaiko teisės į išsilavinimą įgyvendinimą, bet ir siūlė gana radikalų šios problemos sprendimo variantą – vaikų paėmimą į valstybės globą, teikiant kompleksines socialines paslaugas vaikų globos įstaigose ir atsisakant darbo su šeimomis. Tokiam problemos sprendimui aktyviai priešinosi Vaiko teisių apsaugos skyrius ir pabrėžė, kad taip problema nebus išspręsta:

Žinote, aš galvoju, kad geriausia romų integracija – tai tų vaikų paėmimas į globos namus. Ir ne į Vilniaus globos namus, o kur nors toliau. Pavyzdžiui, yra viena šeima, kurių dvi mergaitės yra išvežtos į Pabradę. Nuostabios

⁷ Interviu buvo imami iš mokyklos administracijos darbuotojų (socialinės pedagogės ir direktoriaus pavaduotojos ugdymui), Vaiko teisių apsaugos skyriaus (VTAT) specialistės, socialinių darbuotojų (N = 3) ir nepilnamečių reikalų inspektorės.

mergaitės. Gerai mokosi, lanko dailės, muzikos būrelius. Dvi mergaitės, kurios likusios namuose. Tai skirtumas bendravime tarp jų yra didžiulis. (Socialinė darbuotoja, interviu, 2012 11 13).

[Policija] visą laiką mus „kala prie sienos“, kad tai ne ta aplinka, kur vaikai turėtų gyventi. Mes visada bandom pasakyti, kad tai tėvai sukuria vaikui tokią aplinką, ir mes negalim „išimti“ visų vaikų iš šeimos, kad ta situacija pasikeistų. (Vaiko teisių apsaugos skyriaus specialistė, interviu, 2012 11 20).

Nors ir nekritikuodami esamos teisinės vaiko teisių apsaugos sistemos, informantai paminėjo kelias esamos socialinių paslaugų ir švietimo pagalbos sistemos spragas, dėl kurių jų darbas užtikrinant romų vaikų teisės į išsilavinimą įgyvendinimą yra neveiksmingas. Visų pirma – tai ribotas socialinių paslaugų prieinamumas. Pagal esamą socialinių paslaugų įstatymą, specialiosios socialinės paslaugos šeimai (t. y. reguliarus socialinio darbuotojo darbas su tėvais) teikiamos tik socialinės rizikos šeimoms, t. y. šeimoms, kuriose bent vienas iš tėvų turi priklausomybės ligų, dėl socialinių įgūdžių stokos nemoka ar negali tinkamai prižiūrėti vaikų, naudoja prieš juos psichologinę, fizinę ar seksualinę prievartą (LR Seimas, 2006). Kalbėdama apie romų šeimų galimybes gauti tokias socialines paslaugas, VTAT specialistė pažymėjo, kad romų tėvai į socialinės rizikos ir socialinių įgūdžių stokojančių šeimų sąrašus įtraukiami gana retai, kadangi pranešimų apie vaiko teisių pažeidimus beveik negaunama (kaimynai nepraneša, o socialiniai darbuotojai lankosi retai), be to, priklausomybės ligų tarp romų tėvų beveik nefiksuojama:

[...] į apskaitą, tarkim, ar į socialinių įgūdžių stokojančių šeimų sąrašą, yra tvarkos aprašai, pagal kuriuos mes įrašome tas šeimas. Pritraukti taboro gyventojus yra ganėtinai sudėtinga, nes pagal įstatymą į apskaitą įtraukiant turi būti pranešimai iš policijos, iš ugdymo įstaigos, kai yra ženklūs pažeidimai. O į socialinių įgūdžių mes galim įtraukti juos, bet sakau, kad tai ganėtinai sudėtinga. Turi būti keletas faktorių: tai – vaiko nepriežiūra, alkoholio vartojimas. O tabore to mes negalim atrasti. Pagaliau tvarka ir švara namuose irgi... Aš negaliu pasakyti. Ten yra tvarkinga. Kas yra už ribų, mes negalim vertinti, tos pačios aplinkos. Ir ganėtinai sudėtinga pritraukti, nes ta stebėseną yra tokia nedidelė, kad socialinis darbuotojas nėra taip, kad lankytų daug šeimų. (Vaiko teisių apsaugos skyriaus specialistė, interviu, 2012 11 20).

Į socialinės rizikos ar socialinių įgūdžių stokojančių šeimų sąrašus romų šeimų nebuvo linkstama įtraukti ir dėl esamo didelio socialinių

darbuotojų krūvio Vilniaus mieste: vienam darbuotojui teko 40–50 socialinės rizikos šeimų, ir tokį krūvį itin dideliu laiku tiek patys socialiniai darbuotojai, tiek VTAT specialistė. Tyrimo metu specialiosios socialinės paslaugos romų šeimoms buvo teikiamos gana retai (į socialinių įgūdžių stokojančių ir socialinės rizikos šeimų sąrašą buvo įtraukta 13 romų šeimų, iš jų septynių šeimų vaikai buvo globojami vaikų namuose).

Kita įvardyta teisinio reguliavimo spraga – tai švietimo pagalbos vaikui ir socialinės paramos šeimai priemonių atskirtumas. Švietimo pagalbos priemonės, skirtas didinti švietimo veiksmingumui, vaikui teikė mokykloje dirbantys specialistai (socialinė pedagogė, specialusis pedagogas, psichologas, logopedas ir kt.), tačiau neišsprendus mokyklos lankomumo problemos, teikti šias pagalbos priemones buvo sudėtinga. Švietimo pagalbos priemonės buvo teikiamos tik mokykloje, todėl vaikui jos nelankant jokios papildomo ugdymo priemonės vaikų nepasiekdavo. Priežastys, dėl kurių romų vaikai nelankė mokyklos, neretai buvo socialinės-ekonominės (skurdas, sudėtingas susisiekimasis su mokykla, ligos ir kt.), kurių mokyklos darbuotojai nebuvo pajėgūs išspręsti, tačiau kreiptis pagalbos į socialinius darbuotojus mokykla taip pat neturėjo galimybių. Nors mokyklos darbuotojai, sprenddami mokyklos nelankymo atvejus, gana glaudžiai bendradarbiavo su Vaiko teisių apsaugos skyriumi, socialiniai darbuotojai į darbą su romų vaikais ir šeimomis buvo įtraukiami retai. Pagrindinės priemonės, taikytos darbe su romų tėvais siekiant sugrąžinti vaikus į mokyklą – tai įspėjimai ir baudos dėl tėvų valdžios nepanaudojimo, tačiau šios sankcionuojančios priemonės praktiškai neduodavo siekiamo rezultato:

Aš nemanau, kad tai yra efektyvu. Mes nubaudžiam tėvus, o kitais metais vėl tas pats. Tai kur tada yra ta riba, kiek juos reikia nubauti ar juos reikia sutramdyti, kad iš tikrųjų jie suklustų. (Nepilnamečių reikalų inspektorė, interviu, 2012 11 29).

Kas galėtų teikti paslaugas šeimai, kai vaikas mokyklos nelanko dėl socialinių ar sveikatos priežasčių, nebuvo aišku. Tokių problemų sprendimas neretai priklausė nuo asmeninio žinybų darbuotojų suinteresuotumo:

[Savivaldybės Vaiko gerovės komisija] išsiaiškino problemą, kodėl ta mergaitė nelanko, kodėl mama negali jos visada laiku išleisti į mokyklą [prižiūri mažesnius vaikus, kai mama lydi tėtį į ligoninę kelis kartus per savaitę].

Ir maksimaliai pažadėjo padėti. Pasiūlė gana geras priemones tai problemai išspręsti [surado vietas vaikų darželyje mažesniesiems vaikams], tik tiek, kad ta mama gal kažkaip kitaip sugalvojo, kaip tą problemą spręsti, bet, žodžiu, rezultatas jautėsi – mergaitės lankomumas pagerėjo. [...] O dėl berniuko (10 m. pirmokas, nelanko visiškai)... Policija buvo labai daug pasiryžusi padaryti. Kadangi mama yra labai ligota, ir policija išipareigojo ar pasisiūlė ją visur suvežioti, pas gydytojus, paimti atitinkamas pažymas, kodėl ji to vaiko neišleidžia į mokyklą, kad būtų tie įrodymai tikri. Bet viskas kažkaip tuo ir užsibaigė... pažadais. Tiesiog niekas niekur nieko nenuvežė. (Socialinė pedagogė, interviu, 2011 06 21).

Individuali iniciatyva, kaip problemų sprendimo priemonė, buvo gana dažnai minima informantų interviu, o tiriamame švietimo lauke veikiančių valstybės institucijų santykiai pasižymėjo neapibrėžtumu ir nenuoseklumu: sprendžiant mokyklos nelankymo ir kitas vaiko teisių įgyvendinimo problemas nebuvo organizuojami reguliarūs žinybų susitikimai, nebuvo aiškiai pasidalyta atsakomybėmis tarp institucijų⁸, nesikeista turima informacija.

Tiek didelis darbuotojų krūvis, tiek Kirtimų gyvenvietės socialinių problemų kompleksiskumas lėmė tai, kad, kalbėdami apie savo galimybes užtikrinti vaiko teisės į išsilavinimą įgyvendinimą, valstybės institucijų darbuotojai neretai buvo linkę nuleisti rankas, o atsakomybę dėl esamos situacijos priskirti romų tėvams. Net ir pripažindami romų vaikų situacijos sudėtingumą, valstybės institucijų darbuotojai nematė galimybių jiems padėti, o savo pareigas vykdė gana formaliai: teikė bendrąsias paslaugas ir neieškojo veiksmingesnių problemų sprendimo variantų. Intensyvesnis darbas su romų vaikais neretai rėmėsi individualia iniciatyva, tačiau stringant žinybų bendradarbiavimui tokios iniciatyvos gana greitai užgesdavo. Etniškumo dimensija lėmė, kad nusivylimas dėl darbo neveiksmingumo buvo grindžiamas romų etninės grupės nenoru keistis ir teikiamos pagalbos nepriėmimu. Valstybinių institucijų darbuotojų darbą apsunkino ir neigiama visuomenės nuostata romų etninės grupės atžvilgiu: darbe buvo sunku tikėtis kolegų palaikymo, kai kurių darbuotojų iniciatyvos neretai buvo kritikuojamos dėl rodomo išskirtinio

⁸ Socialinės pedagogės funkcijas tiriamame švietimo lauke iš dalies buvo perėmusios vaiko teisių apsaugos specialistė ir nepilnamečių reikalų inspektorė, kurios dažniausiai lankydavosi šeimose vaikui nelankant mokyklos. Mokyklos darbuotojai į Kirtimų gyvenvietę beveik nevažiuodavo.

dėmesio grupei, kuri tokio dėmesio nenusipelno. Net ir sprendžiant rimtus vaiko teisių pažeidimus ar organizuojant vaikų globą valstybinėse institucijose, buvo susiduriama su neigiama visuomenės nuostata – dalies globos namų darbuotojai nenorėjo priimti globoti romų vaikų. Vaiko teisių apsaugos specialistė, kalbėdama apie po suėmimo į globos namus išvežtus vaikus, pasakojo, kad „globos namai buvo pašiurpę, kai mes čigonus vežėme“ (lauko dienoraštis, 2011 08 31).

IŠVADOS

Romų vaikų situacija švietimo sistemoje nėra išskirtinė, – su panašiais dalyvavimo ugdymo procese sunkumais susiduria dauguma vaikų, anksti pasitraukiančių iš švietimo sistemos. Tyrimo duomenys patvirtino P. Dereškevičiaus, V. Rimkevičienės ir V. Targamadzės (2000, p. 46) tezę, kad privalomojo amžiaus moksleivių mokyklos nelankymą dažniau lemia socialinės-ekonominės sąlygos nei moksleivių etninė kilmė. Kirtimų gyvenvietė – vienintelė segreguota romų gyvenvietė Lietuvoje, pasižyminti ypatingu gyvenamojo būsto nesaugumu, prasta infrastruktūra ir viešųjų paslaugų prieinamumu bei didele socialine rizika – Lietuvos romų kontekste išsiskiria ir itin žemu jos gyventojų išsilavinimo lygiu. Skirtingai nei kitose Lietuvos vietovėse gyvenantiems romams, Kirtimų gyvenvietės vaikams įgyti pagrindinį išsilavinimą išlieka didelis iššūkis, o pastarąjį dešimtmetį fiksuojami teigiami romų išsilavinimo pokyčiai Kirtimuose yra gerokai menkesni. Šiuos skirtumus lėmė ne Vilniaus miesto romų kultūrinės ar asmeninės savybės, o viešųjų paslaugų, ypač švietimo pagalbos ir socialinių, prieinamumas Kirtimuose gyvenantiems žmonėms.

Nors kalbant apie vaikų ankstyvą pasitraukimą iš mokyklos neretai pabrėžiama, kad „vaikai tiesiog nenori mokytis“, svarbu analizuoti, kaip ir kodėl nenoras dalyvauti ugdymo procese susiformuoja. Dauguma besirengiančių mokslų pradžiai romų vaikų (7–11 m.) nekantriai laukė mokslo metų pradžios ir džiaugėsi galimybe mokytis bendrojo lavinimo mokykloje. Dalis vaikų mokyklos pradžios laukė su baime, tačiau nenorinčių ir nemotyvuotų eiti į mokyklą vaikų šioje amžiaus grupėje nebuvo. Vaikų nenoras eiti į mokyklą ir šalinimosi elgesio požymių (vengimas grįžti į klasę po skambučio, atsisakymas dirbti

pamokoje) atsirasdavo jau pradėjus lankyti mokyklą, ypač tuomet, kai vaikai susidurdavo su sunkumais, kurių vieni nepajėgė išspręsti. Pagrindiniai iššūkiai, su kuriais susidurdavo vaikai, pradėdami mokslus bendrojo lavinimo mokykloje – tai mokymosi priemonių įsigijimas ir ugdymo proceso organizavimo supratimas, pasirengimas mokyklai ir saugaus kelio į mokyklą užtikrinimas, papildomo ugdymo poreikis įveikiant mokymosi sunkumus ir paramos būtinybė sprendžiant įvairias emocines problemas. Vaikų galimybės spręsti šias problemas priklausė nuo tėvų ir valstybės institucijų darbuotojų bendradarbiavimo, tačiau neveiksminga paramos šeimai ir švietimo pagalbos sistema, formalus valstybės institucijų darbas teikiant bendrąsias paslaugas ir neieškant veiksmingesnių problemų sprendimo variantų lėmė, kad vaikų galimybės likti ugdymo procese buvo itin ribotos. Susidūrę su įvairiomis ne(iš)sprendžiamomis problemomis net ir tie vaikai, kurie iš pradžių buvo itin motyvuoti mokytis, ėmė protestuoti, teigti nenorintys eiti į mokyklą, atsisakė dalyvauti pamokose.

Nors dauguma problemų, dėl kurių romų vaikai nustodavo eiti į mokyklą, buvo socialinės-ekonominės, socialinių darbuotojų dalyvavimas sprendžiant vaikų gražinimo į mokyklą problemą buvo minimalus. Pagrindinė atsakomybė sprendžiant vaiko lankomumo problemas yra priskiriama mokyklai, tačiau daugelio problemų – skurdo, sudėtingo atvykimo į mokyklą, nesaugios gyvenamosios aplinkos ir t. t. – mokyklos darbuotojai vieni nėra pajėgūs išspręsti. Bendradarbiavimas su kitomis institucijomis tiriamoje mokykloje nebuvo veiksmingas: nors apie nelankančius mokinius mokykla informuodavo nepilnamečių reikalų inspektorius ir Vaiko teisių apsaugos tarnybą, taikomos sankcionuojančios priemonės (įspėjimai ir baudos tėvams) paprastai nepadėdavo sugrąžinti vaikų į mokyklą. Socialinės paslaugos Kirtimų gyvenvietėje gyvenančių romų šeimų praktiškai nepasiekdavo, o į ribotas tėvų galimybes (socialinės rizikos veiksniai, žemą išsilavinimo lygį ir kt.) užtikrinti tinkamą vaiko dalyvavimą ugdymo procese nebuvo atsižvelgiama. Nuo 2013 m. yra teikiama kompleksinė pagalba ikimokyklinės įstaigas lankančių vaikų šeimoms, tačiau teikiamų paslaugų derinimas būtų tikslingas ne tik ikimokyklinukams, bet ir bendrojo lavinimo mokyklose besimokantiems vaikams bei jų tėvams. Greta žinybų bendradarbiavimo klausimų, būtina spręsti ir darbuotojų darbo krūvio, teikiamų paslaugų veiksmingumo problemas. Siekiant užtikrinti ilgalaikį problemų, susijusių su romų

vaikų dalyvavimu švietimo sistemoje, sprendimą, svarbu didinti ir tėvų galimybes užtikrinti vaikams saugią gyvenamąją aplinką, spręsti gyvenamojo būsto teisėtumo klausimus.

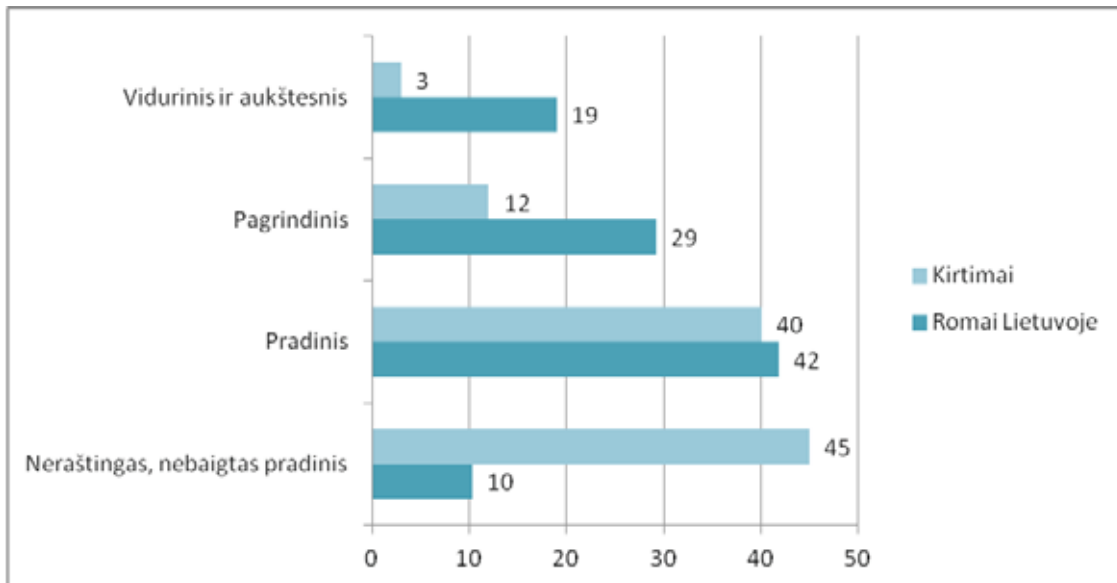
LITERATŪRA

1. Civinskas, R., Levickaitė, V., Tamutienė, I. (2006). *Vengiančių lankyti mokyklą vaikų problemos ir poreikiai*. Monografija. Vilnius: Garnelis.
2. Dereškevičius, P., Rimkevičienė, V., Targamadžė, V. (2000). *Mokyklos nelankymo priežastys*. Vilnius: Žuvėdra.
3. Etninių tyrimų centras. (2008). *Romų padėties tyrimas: romai švietimo ir darbo rinkos sankirtoje*. Tyrimas atliktas Tautinių mažumų ir išeivijos departamento užsakymu. Prieiga per internetą: http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2008/06/STI_TMID_Romu-padeties-tyrimas-2008_ataskaita.pdf.
4. Finn, J. D. (1989). *Withdrawing from School*. *Review of Educational Research*, 59 (2), 117–142.
5. Gečienė, I., Čiupailaitė, D. (2006). *Ankstyvojo pasitraukimo iš švietimo sistemos prevencija*. Mokslinio tyrimo ataskaita. Vilnius: Viešosios politikos ir vadybos institutas.
6. Leončikas, T. (2006). Romų švietimo iššūkiai. *Etniškumo studijos. Etninis nepakantumas*, 1. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, Eugrimas, p. 87–119.
7. Lietuvos studentų sąjunga. (2008). *Ar Lietuvoje aukštasis mokslas prieinamas neįgaliajam?* Vilnius: Lietuvos studentų sąjunga.
8. LR Seimas. (1991). *Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas*. Priimtas 1991 06 25, Nr. I-1489, nauja redakcija 2011 03 17, Nr. XI-1281.
9. LR Seimas. (2006). *Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas*. Priimtas 2006 01 19, Nr. X-493.
10. LR švietimo ir mokslo ministerija. (2004). *Socialinės pedagoginės pagalbos teikimo nuostatai*. Patvirtinta įsakymu Nr. ISAK-941, 2004 06 15.
11. LR švietimo ir mokslo ministerija. (2008). *Mokinių registro nuostatai*. Patvirtinta ministro įsakymu Nr. ISAK-353, 2008 02 08.
12. LR švietimo ir mokslo ministerija. (2009). *Ar Lietuvoje užtikrinamos lygios privalomojo švietimo galimybės berniukams ir mergaitėms? Švietimo problemos analizė*, 6 (34). Vilnius: Švietimo plėtotės centras.
13. LR švietimo ir mokslo ministerija. (2011). *Mokyklos vaiko gerovės komisijos sudarymo ir jos darbo organizavimo tvarkos aprašas*. Patvirtintas įsakymu Nr. V-579, 2011 04 11.
14. LR vaiko teisių apsaugos kontrolierius. (2010). *Tyrimas dėl mokyklose nesimokančių vaikų*, 2010 12 23.
15. LR vaiko teisių apsaugos kontrolierius. (2012). *Pažyma dėl tyrimo vaiko teisių*

- apsaugos kontrolierės iniciatyva dėl socialinių paslaugų organizavimo ir teikimo socialinės rizikos šeimoms problemų bei įtakos vaiko teisių apsaugos užtikrinimui. Pažyma Nr. (6.3.-2011-25)-PR-192, 2012 09 11.*
16. LR Vyriausybė. (1997/2012). *Savivaldybės teritorijoje gyvenančių vaikų apskaitos tvarkos aprašas*. Nutarimas Nr. 889, 1997 08 04, nauja redakcija nuo 2012 04 25.
 17. LR Vyriausybė. (2012). *Savivaldybės teritorijoje gyvenančių vaikų apskaitos tvarkos aprašas*. Nutarimas Nr. 466, 2012 04 25.
 18. Lupton, R. (2004). *Schools in Disadvantaged Areas: Recognising Context and Raising Quality. CASE paper 76*. London: Centre for Analysis of Social Exclusion, London School of Economics.
 19. Petrušauskaitė, V. (2012). *Romų vaikai švietimo sistemoje: Vilniaus ir Ukmergės savivaldybių atvejai*. Vilnius: Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba.
 20. Statistikos departamentas. (2002). *Gyventojai pagal išsilavinimą, gimtąją kalbą ir kalbų mokėjimą*. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas.
 21. Statistikos departamentas. (2013a). *Gyventojai pagal išsilavinimą ir kalbų mokėjimą*. Vilnius: Statistikos departamentas.
 22. Statistikos departamentas. (2013b). *Gyventojai pagal tautybę, gimtąją kalbą ir tikybą*. Vilnius: Statistikos departamentas.
 23. Vilniaus m. savivaldybės taryba. (2005). *Vilniaus romų bendruomenės ir šalia taboro esančių teritorijų priežiūros ir saugumo užtikrinimo bei romų segregacijos mažinimo programa 2005–2010 m.* Patvirtinta sprendimu Nr. 1-838, 2005 06 22.
 24. Vilniaus m. socialinės paramos centras. (2008). *Kirtimų gyvenvietėje gyvenančių romų apklausos apie socialinio būsto poreikius ir pageidavimus rezultatai*. Apklausa vykdyta 2008 m. spalio 29–lapkričio 14 d., apklausą atliko Vilniaus miesto socialinės paramos centro darbuotojos.
 25. Zdramys, A. (1999). Iš čigonų taboro narkotikus policija vežė sunkvežimiu. *Respublika*, gegužės 27. Straipsnis apie 1999 m. gegužės 26 d. vykdytą policijos operaciją.

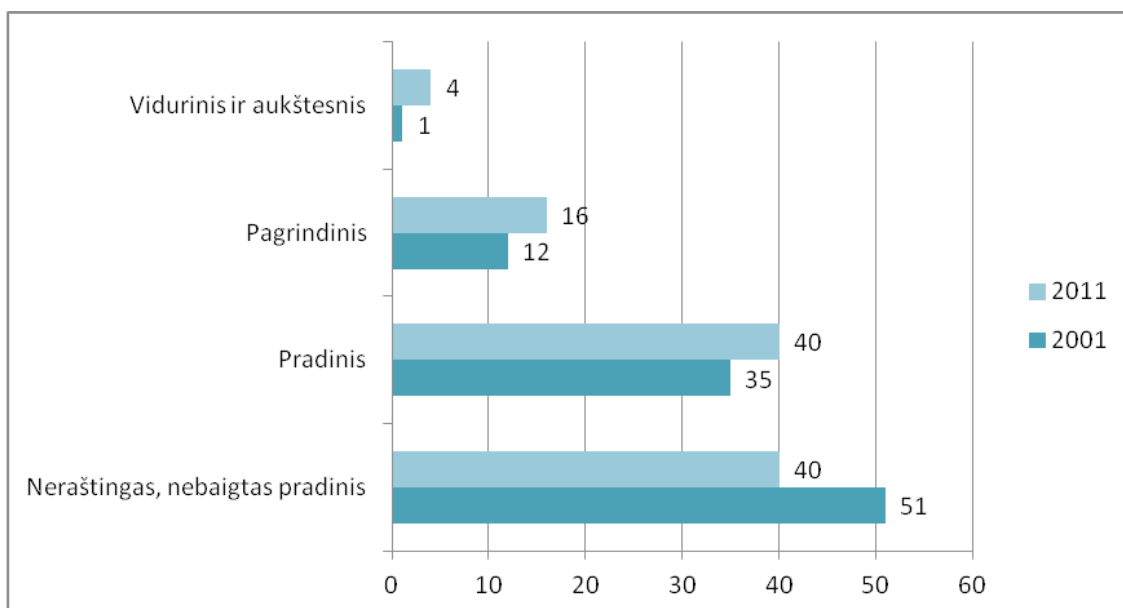
PRIEDAI

1 PAV. LIETUVOJE GYVENANČIŲ ROMŲ IR KIRTIMŲ GYVENTOJŲ (10 M. IR VYRESNIŲ) IŠSILAVINIMO LYGIS 2011 M., PROC.

Šaltiniai: 2011 m. surašymo duomenys: išsilavinimas pagal tautybę (romai / čigonai), 10 m. ir vyresni, N = 1669 (Statistikos departamentas, 2013a); 2011 m. Kirtimų gyventojų (10 m. ir vyresnių) apklausos duomenys, N = 272.

2 PAV. KIRTIMŲ GYVENTOJŲ IŠSILAVINIMO LYGIO KAITA 2001 IR 2011 M., PROC.

Šaltiniai: 2001 m. Kirtimų gyventojų (17 m. ir vyresnių) apklausos duomenys, N = 244 (Darbo ir socialinių tyrimų instituto duomenų bazė). 2011 m. Kirtimų gyventojų (17 m. ir vyresnių) apklausa, N = 205.